ప్రత్యామ్నాయం

ఏ గూటి పక్షులు ఆగూటికే చేరుకుంటాయి. ఊరంతా చీకటి దుప్పటి కప్పుకుంది. చిత్తడి, చిత్తడిగా ముసురు వైరస్ ఫీవర్‌లా రెండు రోజుల నుంచీ ఊరిని పట్టుకుంది. వీచిన హోరుగాలికి, విద్యుత్ స్తంభాల వైర్లు తెగిపోయి, విద్యుత్ ఆగిపోయింది. విద్యుత్ స్తంభాలకు - వెలగని బల్బులు కొమ్మలకు వేలాడే గబ్బిలాల్లా వున్నాయి. ఊరిబయటి తోటలోంచి-చింతగిరొకటి...అదే పనిగా పంచాయితీ వారి రేడియోలా గీపెడుతోంది.

నాయుడు వీధి-వంట పంచల్లోంచి పొయ్యిల్లో చిదుగులు చిటచిటా, పటపటా, చిటాపటా..మండుతున్నాయి. నాయుడువీధి సాలల వాసలో వున్న చంద్రమ్మ-పొయ్యి మీదికి యేమీలేక, నులక మంచమెక్కేసింది. కిరసనాయిలు అయిపోయి, దీపం ఆరిపోయింది. కడుపులో ఆకలి కేకలేస్తున్నాయి ప్రేగులు! దానికితోడుగా పొద్దుటి నుంచీ...చంద్రమ్మకు నోరు చేదుగా వుండి, సాయంత్రానికి జ్వరం తగిలింది. జ్వరానికి, ఉపవాసం మంచి దంటారు- లంఖణం పరమౌషధం అని! నులకమంచం మీద మూలిగే ఓపిక గూడా లేక...పడుకుంది చంద్రమ్మ.

"....చెంద్రప్పా! అగ్గేసావా?" పొరుగు పాకలోంచి కేకేసింది అయ్యావారమ్మ! చంద్రమ్మ నుంచి జవాబు లేదు. అయ్యావారమ్మ రెండడుగులు చంద్రమ్మ పాకవైపు నడిచి, తడిక మీద నుంచి చూస్తూ -

"చెంద్రప్పా" అని మళ్లీ పిల్చి చూసింది. చంద్రమ్మ పడుకోవటం కన్పించి, గబగబా వచ్చింది. కప్పుకున్న కోక గుడ్డ చాలక - గజగజా వొణుకుతోంది చంద్రమ్మ. అయ్యావారమ్మ చంద్రమ్మ నుదుటి మీద చేయివేసి -

"ఊస్టమొచ్చినట్టు గుంది. చీకటింటిల తొంగున్నావేమీ? దీపంబుడ్డీ యేదీ? ఎక్కడుంది..?" అనడిగింది చంద్రమ్మను.

చంద్రమ్మ బాధగా వొత్తిగిలి-

"కిరసనూని అయిపోయి ఆరిపోనాది బుడ్డీ. మరిపుడేల బుడ్డీ? తొంగోడమే గదా"? అని నీర్సంగా జవాబిచ్చింది.

"వొంటసెయ్యివేటి? ఏటీ తిన్లేదుగావాల? కొంచిం కషాయింజేసి తెచ్చిదేటయితే?" అనడిగింది అయ్యావారమ్మ.

చంద్రమ్మ ఒద్దనలేదు. అయ్యావారమ్మ - కషాయం చేయడానికి తన యింటికి వెళ్లింది. చంద్రమ్మ కప్పుకున్న కోకగుడ్డ - కాళ్లతో సర్దుకోసాగింది. ముసురు జ్వరం పెరిగినట్లు పెరుగుతోంది. ఆ చలిలో, ఆ చీకటి రాత్రి, ఆ జ్వర తీవ్రతలో...యే స్మృతులు స్మరణ కొచ్చేయో - సన్నగా యేడ్వసాగింది చంద్రమ్మ. ఆ ఏడుపు బందిలదొడ్డిలో ముసిలి ఆవు ఆర్తనాదంలా విన్పిస్తోంది.

కషాయం తపేలాని పొయ్యిమీద పెట్టి, యేడుపు విన్పించటంతో ఓ చేత్తో బుడ్డీ పట్టుకుని చంద్రమ్మ దగ్గరకొచ్చింది అయ్యావారమ్మ. బుడ్డీని ద్వారబంధం మీద పెట్టింది. వెల్తురు మంచం మీదుగా తడకల వరకూ ప్రాకింది. పెద్దపెద్ద కన్నాలుతో యినుప జల్లెడలా నులకమంచమూ జల్లెడలో గుడ్డకప్పిన అస్తిపంజరంలా చంద్రమ్మా నీడలు తడక మీద పడ్డాయి. నీడకి యెదురుగా అయ్యావారమ్మ!

"...ఊస్టంతోటి యేడగూడదు. మరింతెక్కువైపోద్ది. ఎంతని యేడుస్తావు? ఏడిస్తే - వొచ్చిన కస్టబాధలు పోతాయేటి? ఓర్చుకోడిమే! వల్లకో. ఏడకేడకు..." అని ఓదార్చసాగింది అయ్యావారమ్మ.

చంద్రమ్మ కాళ్లు కూడదీసి, లేచి కూర్చోని, ముక్కు యెగచీది, కాండ్రించి ఉమ్మింది... ముంజూరు అవతలకి. మళ్లీ కాళ్లు చాపి, చేరబడి -

"...కాటికి కాళ్లు సాపీ కాలానికీ కస్టాలు తీరలేదు. ఎంతమరి రాయించుకొచ్చేనో-ఆ బ్రెమ్మదేవుడి కాడ! కనీ, పెంచిన కొడుక్కే బరువయి పోనాను. ముచ్చు (మృత్యు) దేవత నన్నొదిలీసి అతగాన్ని పట్టుకు పోనాది, యెలిపోనాడు మాన (మహాను) భావుడు! నీ నెపుడు పోతానా అని సూస్తండు కొడుకు..." అని వాపోయింది చంద్రమ్మ.

అయ్యావారమ్మ మౌనంగా వింటూ, యెదురింటివైపు చూసింది. ఎదురింటిలో దీపపు వెలుతురు...తలుపు సందులోంచి కన్పిస్తోంది. ఆ యింట్లోంచి పిల్లలగోల...చిన్నగా విన్పిస్తోంది.

ప్రతి యింటికీ - వీధి తోవకు కొంతజాగా పోగా, యెదురుగా పశువుల సాల వుంటుంది. పెద్దరైతులు కుదేలయిపోతే-పశువులు చెల్లిపోతాయి. సమిష్టి కుటుంబాలు వేరుపడితే... పశువుల సాలలు ఇళ్లుగా మారుతాయి!

అలా మారిన పశువులసాల - యింటిలోనే చంద్రమ్మ వుంటోంది. ఎదురింటిలో కొడుకు సంసారం.

ఎదురింటి వీధి తలుపు తెరుచుకుంది. వెల్తురుతోపాటూ యెనిమిదేళ్ల రోజా - అన్నం పల్లెం ఒక చేతా, హోంవర్క్ నోట్‌బుక్ మరోచేతా పట్టుకొని తల్లి వెనకాలే వచ్చింది. వాళ్ల అమ్మ వీధివైపు చూస్తోంది. రోజా అన్నం పెట్టమని అమ్మను వేధిస్తోంది. ఈలోగా యింట్లోంచి చిన్న కుర్రాడు శంకర్ వొచ్చి 'అమ్మా! ఆకలే' అని అరుస్తూ తల్లి కాళ్లను చుట్టుకొని గుంజుతున్నాడు.

బియ్యం తెస్తానని వీధిలోకి వెళ్లిన భర్త యెంతకీ రాడు. పొయ్యిమీద యెసర కెరలిపోయి మరుగుతోంది.

"...ఈదిలోకెల్తే యిల్లు మర్చిపోతాడు! ఏ పెద్ద గుర్రం పళ్లుదోముతాడో...ముండ్రాల పెద్దమనిసి" అంటూ, భర్తను దూషిస్తూ అతని రాకకోసం చూస్తోంది. కాళ్లను చుట్టిన కుర్రాడు - రాగం స్థాయి పెంచాడు. అసలే చిరాగ్గా వున్న ఆమె - పిల్లలిద్దరి వీపుల మీదా దబదబా దరువులు వేసేసి -

"...ఆకలేస్తే నన్ను తినీయడ్రా! ముండమంద పుట్టీసినారు. యెపుడూ ఆకలిగోలే. హొండినదాకా వుండలేనోళ్లు... పండినదాకా వుంటారా? పడలేకపోతన్నాను మీతోటి..." అని కేకలు వేసింది.

ఆ దరువులకు ఆ కేకలకూ, ఆ యిద్దరు పిల్లలూ యేడ్పు యెగబెట్టుకొని - కిక్కురుమనకుండా... యింట్లోకి పారిపోయేరు. ఆమె వీధి తలుపు మూసేసుకొని, యింట్లోకి వెళిపోయింది.

అయ్యవారమ్మ - యెదుటి దృశ్యమంతా చూసి, దీర్ఘంగా నిట్టూర్చి -

"...కషాయిం మరిగిపోయుంటాది. హొట్టుకొస్తానుండు.." అని చెప్పి లేచింది.

అయ్యవారమ్మకు అంతా అయోమయంగా వుంది.

ఎలాంటి చంద్రమ్మ...!?

* * *

పాతికేళ్ళ కిందట!

నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయ పూజారిగా పిలిపించింది. బరంపురంలో వుంటున్న బసవలింగం గార్ని. పూజారిగా వచ్చేడు బసవలింగం - భార్య శాంతమ్మతో! ఈ ఊరొచ్చిన నాటి నుండే - బసవలింగం, శాంతమ్మల పేర్లను ఊరి ప్రజలు - అయ్యవారూ, అయ్యవారమ్మ - అని స్థిరపర్చేరు.

బరంపురం నుండి, కొద్దిపాటి సామాన్లతో, ఊరు చేరిన రోజే, తన పెంకుటింటిలో ఒక గదిలో తమని కూర్చోబెట్టి, పెద్దపళ్లెంలో బియ్యం, మిరపకాయలూ, చింతపండూ, ఉప్పు, పెసరపప్పు, బంగాళాదుంపలూ-భత్యం తీసుకొచ్చి -

"అయ్యవారమ్మా! ఈ పూటకి, మా పొయ్యి మీదనే భత్యం హొండుకోండి. సాయంత్రానికి మీకు యిల్లు అప్పజెప్తాము..." అంటూ ఆదరించింది చంద్రమ్మ.

చంద్రమ్మ...తన యీడుదే! కాకపోతే కాస్తాపొడగరి, సన్నంగా బొప్పాయి మొక్కలా వుంటుంది. కాళ్లకి కడియాలు, మెడకి నానూ, పట్టెడ, చెవులకి యెత్తు గొలుసులూ - నిండుగా పూచిన సన్నజాజిలా అలంకరణల్తో కన్పించింది. చంద్రమ్మ ఆ సాయంత్రానికి అన్నట్లుగానే యిల్లు అప్పగించింది.

నాగావళి నది ఒడ్డున నీలకంఠేశ్వరాలయం. ఆలయంకి ముందు కొద్దిదూరంలో మామిడి తోట, ఈ తోటకి దోవతీస్తుంది నాయుడు వీధి. చంద్రమ్మ గారి పెంకుటిల్లుకి, యెదురు వాసలో రెండుగదుల పూరిల్లు అప్పజెప్పింది.

"...యెలగుంది అయ్యవోరమ్మా యిల్లు?" అనడిగింది చంద్రమ్మ. యేమీ చెప్పలేదు జవాబు. తదేకంగా చంద్రమ్మనే చూస్తూ వుండిపోయింది.

"....దిస్టితగుల్తాదయ్యవోరమ్మా! ఏటలగ సూస్తావు నన్ను? రైతువోరి ఆడోళ్లం, యీ సరకూ, సప్పరా వుంటేనా మా అందం! నీలాగ...మల్లిపువ్వు అందం మాకుండదు..." అంటూ కపటం లేకుండ గలగలా మాట్లాడింది చంద్రమ్మ. ఆ రోజే, మనసారా"అప్పా" అని చంద్రమ్మను పిల్చి, కౌగిలించుకుంది తను! ఆ నాటి నుంచీ, అప్పా చెల్లెల్లులా బ్రతికేరిద్దరూ!

* * *

పొయ్యిమీద నుంచి కషాయం దించి, గ్లాసులో కొద్దిగా పంచదారవేసి తొరిపింది. చెంబులో కషాయంతో, గ్లాసు మూతపెట్టి తీసుకొచ్చి చంద్రమ్మను లేపింది అయ్యవారమ్మ. గ్లాసులో కషాయంపోసి, అందిస్తూ,

"యిదా, కొంచెం తాగి, యిముడ్చుకో, ఊస్టం తగ్గుతాది" అంది.

"కసాయింకి బదులు యింత యిసం కలిపీసిచ్చిద్దూ, తాగేసి చస్తాను" గ్లాసు అందుకుంటూ పలికింది చంద్రమ్మ బాధగా,

"...యేమీ? నేనిలగ బతకటం నీకిస్టంలేదా? మిలట్రీ భోజనం (జైలులో భోజనానికి- పల్లెటూరివారిపేరు) పెట్టిస్తవేటి నాకు? నీ కొడుకో, కోడలుకో సెప్తే - ఆ పనేదో సంతోషంగా చేస్తారు - నన్ను బతిమాలడమేల?" అని హాస్యధోరణిలో జవాబు చెప్పింది అయ్యవారమ్మ.

చంద్రమ్మ రెండు గుక్కలు కషాయం మ్రింగింది. గొంతు మిరియాల కారానికి మండింది. పెదవులు చప్పరిస్తూ..యిస్ కొట్టింది. నోటిలో లాలాజలం ఊరింది. గింజుకుని మింగింది.

"...పోషించే పెనిమిటి పోయేడు. గెంజిపోయాల్సిన కొడుకు తప్పుకు తిరుగుతండు. ఈ యింతనువ్వేనా ఆదుకోపోతే నాగతి యేటి?" అనడిగింది చంద్రమ్మ.

"...అందరికీ దేవుడే గతి!" రెండు చేతులు జోడించి, మీదకి మొక్కుతూ చెప్పింది అయ్యవారమ్మ.

* * *

"పెసిరెంటు కౌలు యిచ్చేడా? సాయం పాకం (స్వయంపాకం) కేనా భత్యమిస్తండా?" అనడిగింది చంద్రమ్మ దేవాలయ భోగట్టా! అయ్యవారమ్మ ఈ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పలేదు. మౌనంగా, చంద్రమ్మనే చూస్తూ వుండిపోయింది.

పెరట్లో పండిన కూరగాయ, పొలంలో పంట...యేది అయినా చంద్రమ్మ ముందుగా అయ్యవారమ్మ కిచ్చి తర్వాతే తన యింటికి చేర్చేది. ఏ జన్మలోనో నిజంగా తోబుట్టువులే మీరు యీ జన్మలో యిలా కలిసారు అనేవాడు అయ్యవారు.

చంద్రమ్మది లంకంతకొంప. పాలనిండా పశుసంపద. నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయ మాన్యం భూమి అయిదెకరాలు గాక మరో అయిదెకరాల పల్లపుభూమికి, చంద్రమ్మ కన్నవారు పసుపుకుంకుమల కింద యెకరా భూమి కలిపేరు. చంద్రమ్మ భర్త గుంపస్వామి నాయుడికి...పొలం పనీ; కళ్లంలో రైతుల్తో కబుర్లూ తప్ప మరేవీ పట్టవు. చంద్రమ్మదే యింటి బరువూ, బాధ్యత.

భోగభాగ్యాలు అనుభవించింది. ఇంటి పరువూ ప్రతిష్ఠా పెంచింది. ఆడపడుచులు ముగ్గురికీ, స్థాయికి తగ్గ సంబంధాలు చేసింది. సారెచీరలు పెట్టింది. ఎక్కడనుంచి తెచ్చి, యీ పెళ్లీ పేరంటాలు చేసిందో - యెన్నడూ ఆలోచించేవాడుగాదు భర్త! ఎక్కడో మంచి ఆవు వుందంటే, బేరం జేస్సి తోలుకొచ్చేవాడు...దానికి డబ్బు వ్యాపగించి యిచ్చేది చంద్రమ్మ. కురుపాం జమీందార్ల దగ్గర మైసూరు ఎద్దులున్నాయి, అమ్మేస్తారంటే... పరుగెత్తికెల్లి...కొనుక్కొచ్చేడు భర్త...ఓసారి! వాటికి డబ్బు కోసం చంద్రమ్మ మెడలో పట్టెడ, నానూ అమ్మేసింది.

'సంగం' యాత్రకు ఆ ఎడ్లబండిలో వెళ్లినపుడు-

"...బావని గదమాయించకపోయేవా అన్నావు! బంగారమేల అమ్మేవన్నావు! బావయేటి జేసినా - కాదన్లేను. అయినా, బంగారం లాంటి యీ యెడ్లు మనకెలాగొస్తాయి..."

అంది చంద్రమ్మ అయ్యావారమ్మతో. ఆ యేడాది శివరాత్రికి ఆ యెడ్లబండి మీదనే, సంగం, తోటపల్లి, గుంపయాత్రలకు వెళ్లేరు.

అప్పటికే నలుగురు బిడ్డల తల్లి అయింది చంద్రమ్మ. ముగ్గురు ఆడపిల్లల తర్వాత కొడుకుపుట్టాడు. అత్తగారి వంశవార్షికమట! నాలుగో సంతానం కొడుకు పుడతాడట! చంద్రమ్మకి-కొడుకు పుట్టేక ఒకటొకటిగా ఆపదలు రాసాగేయి. నీలకంఠేశ్వరస్వామికి క్షీరాభిషేకం చేయించింది - ఆపదలనుంచి గట్టెక్కాలని.

ఏటకేటా, వర్షాలు తగ్గిపోయి-పంటలు పోయేయి మూడేళ్లు. మదుపులు మాత్రం తప్పేవిగాదు. అప్పుల్తో గట్టెక్కాల్సివొచ్చేది మూడేళ్లూ. పంటల్లో మార్పులొచ్చేయి. వరిపంట తగ్గించి, వాణిజ్య పంటల్లోకి దిగేరంతా. జనుము, వేరుశనగ, పొగాకు పండించేరు. పండిన పంటకి ధర తగ్గిపోయేది. పండించని పంటకు ధర యెక్కువ వుండేది. ధర ఎక్కువుంది గదా అని - ఆ పంట యేస్తే - ఆ యేడు ఆ పంటకి ధరపడిపోయేది. చంద్రమ్మ వొంటిమీది బంగారం - తనఖాకి, తర్వాత అమ్మకంకీ వెళిపోయింది. సొమ్ములు తీసేసిన అమ్మవారి విగ్రహంలా - బోసిగా కన్పించేది చంద్రమ్మ.

ఇంతలో భూములు రీసర్వే చేసారు. ఎందుకు చేసారో, యెవరికి లాభించిందో తెలీదు గానీ - ఆలయం మాన్యంభూమి దేవాదాయశాఖవారు ఆజమాయిషీలోకి తీసుకుని- కౌలు మార్చేసారు. ఊరి కౌలు రైతుల్తో పాటూ, చంద్రమ్మ కౌలుకు చేస్తోన్న అయిదెకరాల భూమీ తీసుకొని ఊరి సర్పంచ్‌కి కౌలుకిచ్చేసారు.

* * *

"...నీ సౌభాగ్యం తరిగినట్టే నీలకంఠేశ్వరస్వామి సౌభాగ్యమూ తరిగిపోయింది. అపుడు, ఆలయ భూములు మీ చేతిలుండేవి. ఆటిమీద పంటలు పండించి మీరూ బతికీవోలు దేవుడి కౌలు దేవుడికీ యిచ్చేవోరు. అపుడెలా గుండీదీ కోవెల? కళకళలాడేది. అగరొత్తులు వాసన గర్భగుడి నుండి మండపం దాకా యేసేది. కోవెల చుట్టూ గన్నేరు, నందివర్ధనం, మందారం...పూల మొక్కలుండేవి. తులసివొనమే వనం! ఇప్పుడో!? ప్రహరీ కూలి పోయింది. గర్భగుడి గచ్చుపెచ్చులూడి పోయింది. సున్నం మొకం జూసి యెన్నాళ్లయ్యిందో కోవెల!" చంద్రమ్మ ప్రశ్నకు కోవెల పరిస్థితి చెప్పుకొచ్చింది అయ్యావారమ్మ.

"...దేవుడి పోషణకేనా యివ్వకుండా అంతా నొల్లిడానికి ఆ పెసిరెంటుకి యెలగమన సొప్పుతంది? దేవుడి మీద భక్తీ, భయిమూ రాన్రానూ తగ్గిపోతంది గదా అయ్యావోరమ్మా ప్రజలకి?" అనడిగింది చంద్రమ్మ కషాయం మరో గుక్క మింగి!

"...భయిం, భక్తీ తగ్గిందనీ అన్లేము. అన్నీటికి మార్పులొచ్చినట్టగే దేవుడికీ వొచ్చింది. అయ్యప్ప స్వామి బృందం, సాయి భక్త సమితి, బాబా భజన సంగం...వీధి కొకటి లేవేటి?" ప్రశ్నిస్తూ జవాబిచ్చింది. అయ్యావారమ్మ.

"...ఈ భక్తులికి కోవిల సంగతక్కర్లేదన్నమాట?" చంద్రమ్మ.

"...దేవుడి కింత ప్రసాదంకి దిక్కులేదు. అంత ఆలయభూమి వుండికూడా! కొడుకు మురళీ టైలరింగ్ నేర్చుకోబట్టి పనికొచ్చింది. మాకు యింత ముద్ద కూడూ, దేవుడికింత ప్రసాదమూ సంపాదించుతండు" అని చెప్పింది అయ్యావారమ్మ.

చంద్రమ్మ కషాయం అంతా తాగేసింది. గ్లాసు అయ్యావారమ్మకు యిచ్చింది. ఎదురింటి వీధి తలుపు తెరుచుకుంది. దీపం పట్టుకొచ్చి, గడపమూలన పెట్టి, దాని యెదురుగా కూర్చొని-రోజా పుస్తకం తీసి చదువసాగింది.

చదువుతోన్న రోజాను చూసి, అయ్యావారమ్మ రమ్మని కేకేసింది. రోజా చదువుతున్న పేజీలో గుర్తుగా పెన్సిలు పెట్టి పుస్తకం మూసేసి, వొచ్చింది. మంచమ్మీద నాన్నమ్మ గుడ్డకప్పుకు, వొణుకుతుండటం చూసి –

"నాన్నమ్మా, జ్వరమా?" అనడిగింది, దగ్గరగా వచ్చి రోజా. ఆ మాత్రం ఆప్యాయతకే చంద్రమ్మలో కడుపులోంచి దుఃఖం కదిలింది. కంటనీరు దించింది మౌనంగా.

అయ్యావారమ్మ రోజాను –

"రోజా, మీ నాన్న లేడేటమ్మా?" అనడిగింది.

"బియ్యం కోసం వెళ్ళాడట. ఒక క్షణం కిందట, మంగలి కన్నయ్య చేత బియ్యం పంపించేసి, ఎలక్షన్ గదా యెవరో మీటింగ్ పెట్టారట...అక్కడుండి పోయాడట. మా అమ్మ కోప్పడుతోంది." రోజా బదులు చెప్పింది.

"ఎన్నో క్లాసు సదువుతన్నానమ్మా?" చంద్రమ్మ అడిగింది.

"సిక్స్ పాసయి, సెవెంత్ కొచ్చేను.."

"అంతే–ఎన్ని?"

"యేడు" చెప్పింది రోజా.

ఇంతలో రోజా తమ్ముడు

"ఒలక్కా, అక్కా..." అంటూ పిలుపుకొచ్చాడు.

అయ్యావారమ్మ శంకరిని దగ్గరకు తీసుకొని –

"శంకరీ మీ నానమ్మకి జొరంరా, మందులుతేగూడదూ?" అంది.

"....జొలంకి యింజీసన్ చేస్తే జొలం సచ్చిపోద్ది. నేను పెద్దయితే డాక్టరయి, నానమ్మకి యింజీసన్ చేస్తాను. మలెప్పుడు జొలంలాదు..." అని చేతులూపుకుంటూ చెప్పాడు వాడు.

వాడిమాట తీరుకు చంద్రమ్మ ఆనందంతో పొంగిపోతూ –

"...నా నాయన! ఎంత అప్మానం (అభిమానం) రా నీకు నామీద. నువ్వు పెద్దోడివయ్యా డాకటేరయ్యా, యిండీసన్ చేసేదాకా బతుకుతాన్రా మనవడా! తప్పకుండా బతుకుతాను..." అంది.

"డాక్టరు బాబూ, మరి నాకు మందులివ్వవా? మీ నాయనమ్మకేనా" అని హాస్యమాడింది అయ్యావోరమ్మ.

"ఓ ఎందుకివ్వనూ? నీకు జొలమొస్తే నా దగ్గిలికే..లా! తప్పకుండా యింజీషనిస్తాను..." అని హామీ యిచ్చేడు శంకరి.

పెద్ద చదువులు చదివించి, ప్రయోజకుణ్ని చేయాలనుకున్నారు తమ కొడుకుని చంద్రమ్మా, భర్త గుంపస్వామినాయుడు! ఒక్కగానొక్క కొడుకుగదా, ఆడబిడ్డల్తో. అందుకని, పొలం పనిలో చేర్చకుండా, పాఠశాలలో చేర్చారు కొడుకుని.

కొడుకు సూర్యనారాయణ కోటిపాం హైస్కూల్ చదువయిపోయింది. కాలేజి చదువుకి విజయనగరం పంపించేరు. ఆ యేడాదే, పెద్దకూతురి పెళ్లి చేసింది చంద్రమ్మ. ఇటు కొడుకు కాలేజీ చదువుకి, అటు కూతురు పెళ్ళికి మిగిలిన అయిదెకరాలలో రెండెకరాలు అమ్మక తప్పిందికాదు చంద్రమ్మకు.

సరిగ్గా, ఆరోజుల్లోనే 'ఆర్తాం'లో సుగర్ ఫ్యాక్టరీ పెట్టారు. రైతులు చెరుకు పంటకి దిగేరు. చెరుకు గడ తీపికి అలవాటు పడి, ఎలుగుబంట్లు పొలాలకు దిగేవి. ఓ సాయంత్రం

వేళ...పొలంలో చెరుకు మడి యీ కొసనించి చూసుకుంటూ వస్తోన్న గుంపస్వామి నాయుడు మీద – ఓ పిల్లల ఎలుగు దాడి జేసింది'. చావుదప్పి కన్ను లొట్టబోయింది నాయుడికి. అప్పట్నించీ మరి, నాయుడు పొలంపనికి పనికిరాని అవిటి వాడైపోయాడు. కళ్లానికీ, యింటికీ పరిమితమైపోయాడు. అందరూ అతనిని...బంటి గుంపస్వామి అని పిలవసాగేరు.

చెరకు పంటకు యెరువూ, మందులూ, మమ్మూ అప్పుకింద అందిచ్చిన కంపెనీ చెరకుకి కిట్టుబాటు ధర రైతుకివ్వలేదు. మరో యేడాదైతే, క్రషింగుకి పర్మిట్లూ యివ్వలేదు. ఫ్యాక్టరీ, కార్మికుల సమ్మె కారణాన ఆగిందనీ! చెరకు పిప్పిలా మిగిలారు రైతులు. చంద్రమ్మ...సంసార సాగరంలో...కాళ్ళూ, చేతులూ అందని లోతుల్లోకి దిగిపోయింది.

చదువుకోసం పంపితే – కొడుకు సరదాలు నేర్చుకున్నాడు. సరసాలు సాగించేడు. మెస్‌లో భోజనం జేసే సూర్యనారాయణ, ఆ మెస్ యజమాని కూతురు సరోజతో ప్రేమ పాఠాలు చదివేడు. డిగ్రీ మధ్యలో ఆపేసి సరోజ మెళ్లో తాళి ముడేసి, యింటికి తీసుకొని వచ్చేడు.

* * *

సరోజ గడపలోంచి పిల్లల్ని కేకేసింది...రమ్మని.

"నాన్నమ్మా, వొస్తాను..." అని చెప్పి రోజా యింటికి పరుగెత్తింది. "ఒలక్కా ఉండే..." అంటూ వెనకాలే పరుగెత్తాడు శంకరి.

చెంబూ, గ్లాసూ తీసుకొని అయ్యవారమ్మ లేచి,

"...మా బాబు మురళీ గూడ యింకా రాలేదు. ఈడూ ఆ ఎలక్షన్ మీటింగు కాడే వున్నాడేటో...?" అంది.

"...ఎవులెవులికమ్మా పోటీ?" అనడిగింది చంద్రమ్మ.

"...కాంగిరేసోలికీ, తెలుగుదేశమోలికీ..." చెప్పింది అయ్యవారమ్మ.

"అలక్కాదు మనయేరియాల, యెవులి మద్దెన పోటీ?" అనడిగింది చంద్రమ్మ మళ్లీ.

"...ఎవురెవురి మద్దెనో యెందుకుంతాది పోటీ? మనకి లేరా? కురుపాం రాజులూ, మేరంగి రాజులూ! ఆ రెండు కోటలు మద్దెనే పోటీ?" అని చెప్పింది అయ్యవారమ్మ.

"అలక్కాదమ్మా. ఇపుడా రెండు కోటల వాళ్లూ సఖ్యమైపోయి ఒకే పార్టీ అయిపోయారు. ఆల్లకీ, మరొకాయన, పేదోడ్లే – అయనకీ మధ్యపోటీ!" అని ఆ ప్రాంతంలో శాసనసభకు ప్రతినిధులుగా పోటీపడ్తోన్నవారి గురించి చెప్పాడు మురళీ, అపుడే అక్కడికొచ్చి.

"ఆహా! పోన్లే, యెవులిమద్దెన పోటీ అయితే మనకేలగానీ పద, పదా...యింకా వంటవలేదు. చెంద్రప్పా అలాగ కళ్లు మూసి పడుకో. మళ్లా పొద్దున్నొస్తాను.." అని చెప్పి అయ్యవారమ్మ లేచింది.

కోకగుడ్డ...కాళ్లతో సర్దుకు కప్పుకోసాగింది చంద్రమ్మ! గుడ్డను శుభ్రంగా కప్పి అయ్యవారమ్మ మురళీని పదమంటూ...కదిలింది! ఆమె మనసులో యెన్నో ప్రశ్నలు!

ఎలాంటి చంద్రమ్మ...? ఆఖరికి...!?

నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయ సౌభాగ్యం తరిగిపోవడానికి తెలిసినంత స్పష్టంగా – కారణాలు, చంద్రమ్మ సౌభాగ్యం తరిగిపోవడానికి తెలియటంలేదు ఆమెకు!

* * *

బారెడు పొద్దు... యెర్రగా ఆకసాన పరుచుకుంది. మూడ్రోజులైంది ముసురు వొదిలేసి. పక్షులు రెక్కల్ని చాచుకుంటూ ఆహ్లాదంగా ఆకాశంలో యెగురుతున్నాయి. తుమ్మెదలు.. నందివర్ధనం పూలమీద వరుసగట్టి వాల్తున్నాయి. తూరీగలు...గన్నేరు పూవుల్తో ఆడుకుంటాన్నాయి. నీలకంఠేశ్వరస్వామి ఆలయం ధ్వజస్తంభం మీద కోయిల ధీమాగా కూర్చుని కుహుకుహూ రాగాలు పోతోంది. నాగావళి నది ఒడ్డుమీది రెల్లుపొదలు... చిరుగాలికి పులకరింతల్లో కదులాడుతున్నాయి. నదికి నీళ్ళకోసం వెళ్ళే ఆడవాళ్ల చేతిగాజుల గలగలలు, కాలి అందెల రవళులు స్వరపరికరాలై...సంగీతమయంగా విన్పిస్తోన్నవి. వాతావరణం ఆహ్లాదకరంగా వుంది.

ఆలయం ముందరి మండపం మీద కూర్చున్న అయ్యవారు...చాలా సేపటినుంచీ మౌనంగా వున్నారు. అయ్యవారికి కొద్దిగా యెడంగా, పోలయ్యమామ, లచ్చయ్యతాత కూర్చున్నారు. అప్పటిదాకా కూర్చుని, అసహనంగా లేచి నిల్చున్నాడు సూర్యనారాయణ. ఈ వాతావరణం అసహనంగా వుంది సూర్యనారాయణకు.

మూడురోజులనుంచీ, యింట్లో అయ్యవారమ్మ రోజూ చెప్తోంది. ఈ వాల్టికి కుదిరింది. అయ్యవారికి సూర్యనారాయణను పిలిపించేడు...తోడుగా, యిద్దరు కుల పెద్దల్ని కూచోబెట్టుకున్నాడు అయ్యవారు.

సూర్యనారాయణ వచ్చేక విషయం యెలా యెత్తుకోవాలో అన్న మీమాంసతో మౌనం వహించేడు అయ్యవారు. పోలయ్యమామ మాత్రం...మూడురోజుల కిందట రాజకీయ నాయకుల మీటింగ్ విషయం యెత్తాడు. పోలయ్య...గతంలో యింటింటా తిరిగి, పిల్లలు కూడబెట్టే జనపనార కొనేవాడు. రాన్రానూ, రైతులకు వందా, వెయ్యి, అప్పులిచ్చి అడ్వాన్సు లిచ్చి, రైతులు పండించే జనపనారను కొనే స్థాయికి ఎదిగాడు. అందరితో హాస్యాలాడుతూ అన్ని విషయాల్లోకీ దూరుతూ కలుపుగోరుగా తిరిగే పోలయ్యను అందరూ పోలయ్యమామ అని పిలుస్తుంటారు. పోలయ్యమామ, యే రైతయినా చిదికిపోయి, పొలం అమ్మకం పెడ్తాడా అని యెదురు చూస్తుంటాడు.

లచ్చయ్య తాత మౌనంగా, పొగాకు రెమ్మ సాపుజేసి, చుట్ట తయారు చేసుకుంటున్నాడు. అసహనంగా, లేచి సూర్యనారాయణ –

"పురుమాడ గుడ్డిమీద కెళ్లాల" అన్నాడు.

"అయితెలిపోరా, పెద్ద రైతువిగదా? మేమెవులిమి రైతులం కాము. మాకెవులికి పనుల్లేవు," అని లచ్చయ్య తాత, కసురుకున్నాడు.

లచ్చయ్య ఊరందరికీ తాత! అంత పెద్ద వయసాయన! లచ్చయ్యతాతకు–అసలీ తగువంటేనే కోపంగా వుంది. తల్లీ కొడుకులే వేరుకాపురాలు పెట్టుకోడం నచ్చదు. లచ్చయ్య తాత– కుటుంబాలు ఉమ్మడిగా వుండాలంటాడు. ఇప్పటికీ–తన యింటిని అలాగే నడుపుకొస్తున్నాడు. కొడుకులు నలుగురికీ పెళ్లిళ్లయ్యేయి. మనవళ్లూ కొడుకుల్తో ఉమ్మడిగా కుటుంబాన్ని నిలుపుకొస్తున్నాడు. ఉమ్మడికుటుంబాల్లో ఆనందమే గొప్పది, అందరితో పంచుకొనేదీ అంటాడు. ఉమ్మడికుటుంబం వల్ల–అందరూ తలా ఓచెయ్యివేస్తే... యెంతపనైనా సులువుగా అయిపోతుంది గదా అంటాడు. లచ్చయ్యతాతంటే ఆవూరిలో అందరికీ అందుకే గౌరవభావముంది. లచ్చయ్యతాత ఆ మాట అన్న తరవాత సూర్యనారాయణ నిల్చున్న చోటనే అలా వుండిపోయేడు. జవాబూ యివ్వలేదు. కదలనూ లేదు.

అప్పటకి, అయ్యవారే మౌనం వీడి-

"...మీ అమ్మకి మూడ్రోజులుగా జ్వరం. మందూ, మాకు లేక మంచమ్మీద మూలుగుతోంది" అన్నాడు, తర్వాత సంభాషణకు ఉపోద్ఘాతంగా.

"...మందూ, మాకేటి? ఇన్ని గెంజినీళ్లకి గతిలేకపోయింది. కనీసం దివ్వ యెలిగించడంకి కిరసనూనైనా లేదట.." అని చెప్పాడు పోలయ్యమామ.

" ఆ సంగతి ఆడికి తెల్దేటి, నువ్వు సెప్తున్నావు? ఏటి ఆలమ్మకి దూరాబారా నున్నాడా? కళ్లకెదురుగా వుంది కాదేటి...ముసిల్ది? కనబడదేటి ఆడికి?" అని కసురుకున్నాడు లచ్చయ్య తాత.

అయ్యవారికి-వ్యవహారం సాఫీగా జరిపించాలని వుంది తప్ప, సూర్యనారాయణను ముద్దాయిని జేసి- తగువు సాగదీయాలని లేదు. పదేళ్ల వయసులో వుండివుంటాడు, సూర్యనారాయణ-అయ్యవారు యీ ఊరొచ్చినపుడు. అప్పట్నించి, సూర్యనారాయణను చూస్తున్నాడు. అందరికంటే తనకే సూర్యనారాయణ గురించి బాగా తెలుసు.

సరోజినిని పెళ్లిజేసుకున్నాక సూర్యనారాయణ ఊర్లోకి వచ్చేక తిన్నగా కోవిలకే వచ్చాడు. వధూవరులిద్దరూ నీలకంఠేశ్వరస్వామికి దండాలు పెట్టి తర్వాత అయ్యవారి కాళ్లకు దండం పెట్టారు. సూర్యనారాయణ, అయ్యవారిమీదనే తన అమ్మా, నాన్నలు తన పెళ్లిని అంగీకరించేట్లు చేసే బాధ్యతను పెట్టాడు. ఈ బాధ్యతను అయ్యవారు నెరవేర్చాక అన్ని విషయాలూ సూర్యనారాయణ, అయ్యవారితోనే సంప్రదించేవాడు. గడిచిన గతమంతా... అయ్యవారెరగనిది కాదు. గతంలోంచి చూస్తే... వర్తమ సక్రమంగా అర్థమవుతుంది.

"...నిన్నా, మొన్నా, అయ్యవారమ్మే కషాయిమదీ యిచ్చింది మీ అమ్మకి. ముసిల్దాయి. చచ్చీలాగుందని అయ్యవారమ్మే చెప్పింది..." అని అయ్యవారు చంద్రమ్మ పరిస్థితిని చెప్పాడు. సూర్యనారాయణకు, ఆ పరిస్థితిలో వున్న తల్లికోసం యేత్యాగమన్నా చేయాలన్న బోధన ధ్వనించింది ఆయన మాటలలో. సూర్యనారాయణ అది గ్రహించేడో, లేదో గాని ఆ మాటలకు లచ్చయ్య తాతే స్పందించి-

"...యెపుడు సస్తాదా అని సూస్తున్నాడు గావాల? భేష్, సెభాస్-నీలాంటి కొడుకులుంటే - ఆ తల్లిదండ్రులు- అదేటండీ! అయ్యవోరో పున్నామనరకమా? దాన్నిక్కడే సూసేస్తారు." అన్నాడు సూర్యనారాయణను నిరశిస్తూ.

సూర్యనారాయణ - యీ మాటకూ జవాబివ్వలేదు. తలదించుకునిల్చున్నాడు. దీర్ఘాలోచనలో- నేలచూపులు చూస్తున్నాడు.

* * *

సరిగ్గా - అప్పుడూ యిలానే తలదించుకు నిల్చున్నాడు.

"పెద్దలు అని ఆలోసించేడా? తల్లిదండ్రులం వున్నామని సూసేడా? మా పెద్దరికం ముక్కలు జేస్సి, మూడు ముళ్లేస్సి ముకం సూపించేడు. అపుడూ, నువ్వే నచ్చసెప్పావ్. కాలం మారిందన్నావ్. కుర్రోళ్లు పూర్వంలాగుండరన్నావ్. అయ్యవోరివి, నువ్వ అంతయిదిగా సెప్తే కాదన్లేకపోనాం. కన్నకడుపు గదా కొడుకు తలమీద అక్షింతలు ఎయ్యిలేక పోనామన్న బాధని దిగమింగుకున్నాం. దిష్టి దిగతుడిసి...యింటిల అడుగు పెట్టనిచ్చేం!

ఏటి జేసాడు? ఇంటిల అడుగు పెట్టినోడు యేటి జెయ్యాల? ఏటి, అంతకమునపు లాటి సంసారమా? కూచోని తిండానికి! తండ్రి చూస్తే అవిటోడయిపోనాడు. తల్లి జూస్తే, ఆడముండ, వయసుడిగింది. ఇంకా యీ బదవలెత్తుతాదా అని ఆలోసించేడా? నా బరువేమేనా అందుకున్నాడా? నువ్వే సూసేవ్... సెప్పు అయ్యవోరూ? ఎప్పుడెత్తుకోలేదు. పోనక్కర్లేదు. అలాగుండమన్నాను ఉన్నాడా? రొండో బిడ్డకి యిటు పెళ్లి జేసాను. తోడబుట్టిన దాని పెళ్లికి అన్నదమ్ముడుగా..యేటి కష్టపడిపోనాడు? ఆ పెళ్ళికి రెండెకరాలు భూమి తనకాయెడితే ఆ తనకాని క్రెయం అమ్మకం చేస్సిన దాకా ఒప్పేడా? ఇంటిల రణపోరు బెట్టేడు. ఆ భూమి ఆమ్మీసి, ఆ సోమ్మందుకోని పెల్లంతోటి పట్నమెలిపోనాడు! అపుడే అనుకున్నాను – యిక మరీ యింటిని యెత్తిదించవాలిసింది కొడుగ్గాదని. కానీలే, ఏటింకా మునిగిపోడంకి మిగిలిందీ? ఆఖరిదాని పెళ్లి మిగిలింది. ఆ వున్న ఎకరా అమ్మేసి... యే అయ్యనో చూసి యిన్ని అక్షింతలు యేసేస్తాను. ముసిలోళ్ల మిద్దరిమీ నా కన్నీరిచ్చిన మడిసెక్కల్తోటి బతికేస్తాం అనుకున్ను!

మళ్లా యిదేటి? ఎలిపోయినోడు...ఎందుకొచ్చేడు? ఇంకేటి మిగిలింది? సెప్పు అయ్యవోరో సెప్పు!" అని చంద్రమ్మ–విపులంగా యింటి పరిస్థితిని చెప్పి నిలదీసింది అయ్యవారుని!

సూర్యనారాయణ–పట్నంలో బ్రతకలేక, బ్రతుకుదారిలేక తిరిగొచ్చేసేడు.

అంతకుముందు–యిక్కడకంటే...పట్నంలో మంచి ఉపాధి దొరుకుతుందని వెళ్లాడు. వెళ్లడానికి ముందు...యిక్కడ యెంతో సతమతమయ్యేడు. కులాసాగా కాలేజీ బ్రతుకు బ్రతికినవాడు, మాట నిలబెట్టుకోడానికి పెళ్లిజేసుకొని ఊరొచ్చాక పొలంలో కష్టపడ్డాడు. గానీ, ఆ కష్టం ఇంగ్లీషు మాస్టారు తెలుగు మాస్టారి డ్యూటీ చేసేట్లుగా వుండేది. అటు సరోజిని అసలు, పొలం పనులకి అలవాటు కాలేక పోయింది. ఇంటిలో వంటా, వార్పూ, పశువులకు కుడితినీళ్లు, సాలలూడ్వటం, యేదీ చేయలేకపోయేది. ఏడాది, కేడాదీ యీ నిర్బంధ శ్రమ జేసినా ఋతువుల్తో జూదంలో వ్యవసాయం మదుపులు గిట్టుబాటయ్యేవి కాదు. పట్నంలో అత్తవారి మెస్ ప్రక్కనే, కిల్లీ సిగరెట్ బడ్డీ పెట్టుకుంటే యిక్కడకంటే ఉత్తమమని భావించి– భూమి అమ్మకం జేయించి వెళిపోయేడు. అలా వెళ్లాక కొన్నాళ్లు పట్నంలో బాగానే గడిచింది. రోజా పుట్టిన యేడాది దాకా బాగానే వెళ్లాయి రోజులు. ఆ రోజుల్లోనే, గవర్నమెంటులో నౌకరీకి వయోపరిమితి దాటిపోతోందని ఆందోళనపడుతోంటే ఒక ఆసామీ నౌకరీ యిప్పిస్తానని నమ్మించేడు. అయిదువేలు అర్పణ జేసాడాయనకి ఎక్కడో అప్పుజేసి. నౌకరీ రాలేదు. వయోపరిమితి దాటిపోయింది. ఆ ఆసామీ అడ్రస్ కన్పించలేదు. అప్పు యిచ్చిన వాళ్లు కిల్లీ బడ్డీని సామాన్లతో సహా స్వాధీనం చేసుకున్నారు. నిరాధారంగా నిల్చున్నాడు సూర్యనారాయణ.

అత్తవారి మెస్‌లో..అయిదు వారాల కంటే యెక్కువ నిలువలేకపోయేడు.

యేడాదిన్నర చంటిపాప రోజా...నాయనమ్మ మీదకి యెగబాకింది. చంద్రమ్మ అందుకుంది. బుగ్గలు చిదిమి ముద్దాడింది. నాయనమ్మ యెత్తుకోగానే–చంటిది...బుల్లి పోసింది!

"....నాయనమ్మ మీద యెంత ప్రేమో చూసేరా?" అని ఆ విధంగా...ఘర్షణపూరిత గంభీర వాతావరణాన్ని – తేలిక పరిచేడు అయ్యవారు. ఇంట్లోకి అడుగుపెట్టాడు సూర్యనారాయణ భార్యాబిడ్డల్తో!

* * *

"కనీ, పెంచిన తల్లిదండ్రులమీద ఆ మాత్రం అప్మానం లేపోతే యెలాగరా మామా?" అని, కాస్తా అభిమానమన్నా చూపాలన్నట్లుగా అన్నాడు పోలయ్యమామ!

"...అలాగ తలదించుకుంటే యెలాగ? అనువులో, మినువులో అనాలగదయ్యా..." అన్నాడు అయ్యవారు.

"...పోనాక పన్జెయ్యిరా! అర్థరాతిరి. అందరూ తొంగొన్నాక, పెద్దబండ్రాయి తీసి, ముసిల్దాని మీదెత్తీరా..బాధ తీరిపోద్దినీకు." అని గసురుకున్నాడు లచ్చయ్యతాత మళ్లీ!

అప్పటిదాకా, లచ్చయ్యతాత అన్నవన్నీ భరించేడు. పోలయ్యమామా సలహా యిచ్చేస్తుంటే సహించేడు. గానీ, యీ ఆఖరి మాటకు..సూర్యనారాయణ గుండెల్లోంచి దుఃఖం పొంగుకొచ్చి –

"...నేల బుగ్గి నెత్తికి యెత్తుకున్నా...బతుకెల్లకుంటుంది. పిల్లల్తోటి నేనూ పస్తులుంటన్నాను. సేరడు గింజలింటిల వుంటే–మీ చెప్పుదీసి కొట్టండి. నా తల్లిమీద నాకు మాత్రం మమకారముండదా? చెయ్యిసాగకే...యీ యిబ్బందులు.." అని చెప్పాడు సూర్యనారాయణ.

* * *

నిజమే. నేల బుగ్గి నెత్తిన పోసుకున్నాడు. ఎకరా నేల తాత్తండ్రులాస్తీ తల్లి పసుపు కుంకుమ ఆస్తి మరో ఎకరా నేల మిగిలేయి. వాటి మీద కష్టపడ్డాడు. ఇంటి కర్చులకే సరిపోయేది కాదు..ఫలసాయం. ఇంటి ఖర్చులు..మారిపోయేయి. కరెంట్ వచ్చింది ఊర్లోకి – యింటికి వేసాడు. కాన్వెంటొచ్చింది ఊర్లోకి – పాపని చేర్చాడు. కట్టుకునే వస్త్రాలు, వాడుకునే వస్తువులూ – మార్కెట్లో కొత్తకొత్తవి వస్తే – అవి...యింటికి అవసరాలే అయ్యేయి. జీవన వ్యయం గతం కంటే – అధికమైంది. ఖర్చులు పెరిగిన నిష్పత్తిలో ఫలసాయం పెరగలేదు. చెల్లెలికి వయసు పెరుగుతోంది. వరుని ధర పెరుగుతోంది. ఇంట్లో తల్లీ, భార్యల మధ్య వైరుధ్యం పెరగసాగింది. తల్లికి...కొడుకుమీద అనుమానం కలగసాగింది. నిత్య ఘర్షణ...యింట్లో రివాజైంది.

"...యిలాగ యింట్లో గొడవల్తోటి బతకలేను. ఎలాగూ పశివిలు లేవు. సాలా ఖాలీగుంది. దానిక్కి గోడలు తడకల్తోటి లేపేసి యిల్లు జేసిస్తాను. నన్ను అందులోకెలిపో ముంటారో, అమ్మా నాన్నలే యెలిపోతారో..కనుక్కోండి." అని ఓ రోజు అయ్యవారితో అన్నాడు సూర్యనారాయణ.

అయ్యవారు ఆలోచనలో పడితే–

"...పోషణ గురించి నాది పూచీ. మా అమ్మ బూమిని పండించి, అంతా ఆళ్లకే యిచ్చేస్తాను. వేరు కాపురాలుండక తప్పదు మరి..." అని నిర్ధారించేడు సూర్యనారాయణ. అయ్యవారికి...యింట్లో ఆడవారి మధ్య వైరుధ్యాలు అర్థమయ్యేయి. ప్రత్యామ్నాయం... మరింకేది?

అదిగో – అప్పట్నించే – ఆ పాకలో చంద్రమ్మ, గుంపస్వామి నాయుడూ, చిన్న కూతురూ... కలిసి కాపురముంటూ వచ్చేరు.

అన్నప్రకారం – సూర్యనారాయణ తల్లి భూమిలో పంటను అప్పగించేడు కొన్నాళ్ళు. ఇద్దరు బిడ్డల తండ్రయినాడు. వేరుకాపురాలు పెట్టినా రెండిళ్ల పోషణ భారాన్నీ మోసాడు. ఇంతలో ఆఖరి చెల్లికి సంబంధం వచ్చింది. ఎకరానేల అమ్మేసి పెళ్లి జరిపించేడు. ఇక

మిగిలింది - తల్లి పసుపు కంకుమల క్రింద వచ్చిన ఎకరానేల! దాని మీదనే రెండు కుటుంబాలు - అర్థాకలితో బ్రతుకు లీడ్చాలి.

మళ్లీ దేవాలయ భూమి కౌలు తనుకొస్తేనో? తనతో పాటూ కౌలు హక్కు కోల్పోయిన రైతుల్ని కూడగట్టి - ప్రయత్నాలు ఆరంభించేడు. అయ్యవారూ ఆ ప్రయత్నాలకు మద్దతిచ్చేడు. భూమి అయితే రాలేదుగానీ - కోవెలకు పోలీసులు వచ్చేవారు - రైతుల్తో రహస్య సమావేశాలౌతున్నాయని అనుమానించేవారు. సూర్యనారాయణ...దేవాలయ భూమి కౌలు ఆశకు నీళ్లొదులుకున్నాడు. కూలీ నాలీ జేసి-కుంటుంబాన్ని యీడ్చు కొస్తున్నాడు. చెల్లి పెళ్లయిన- యేడాదికి తండ్రి చనిపోయేడు. తండ్రి చనిపోయి యేడాదైంది.

* * *

"నిజమేన్రా. కాదన్లేం నీకూ కష్టమే. పిల్లల్తోటున్నావు. పోనీ, ఒక పన్చెయ్యిరా, మీ ముసిల్దాని భూమిని ముసిల్దానికొదిలీ. అదే యెవురికో తనఖాబెట్టీనో, అమ్మేసో..తిని బతుకుతాది..." అని చెప్పాడు పోలయ్యమామ.

పోలయ్యమామ పొలం ప్రక్కనే - యీ పొలం వుంది. ఈ పొలం కొని, కలిపేసుకుందా మని యెప్పటినించో యెదురు చూస్తున్నాడు పోలయ్యమామ.ఆ విషయం గ్రహించిన సూర్యనారాయణ-

"....అలగని, మా అమ్మ అన్నాదా?" అనడిగేడు.

అయ్యవారు గాభరాపడ్డారు. చంద్రమ్మ అలా అనలేదు, పోషణ మార్గమే చూడమన్నది.

"...యీ ముక్క చెప్పడానికే పిలిచేరా అయ్యవారూ?" అనడిగేడు సూర్యనారాయణ. అయ్యవారు సూర్యనారాయణ వైపు చూడలేక, తలదించుకున్నాడు. సూర్యనారాయణ, గుండెల్లో ఆవేదనని స్థిరంగా వెళ్లగక్కేడు-

"...అయ్యా, అయ్యవారయ్యా! లచ్చయ్యతాతా! పోలయ్యమామా! మీ దాకా..యీ తగువొచ్చినపుడే అనుకున్నాను...తల్లి పోషణ చూడని కర్కోటకపు కొడుక్కింద జమయిపోనానని!

మా అమ్మ గుణం నాకు తెల్సు. నా సంగతీ మా అమ్మకి తెల్సు. అయితే పేగుల మధ్య యీ కలహాల్ని తెచ్చిన లేమి యెందుకొచ్చిందో? ఎలాగొచ్చిందో, వొచ్చింది మా బతుకిలికి!

ఇపుడు, ఆ ఉన్న ఎకరానేలా పోతే-యీ గింజలకీ అధరవు పోయి- నా పిల్లలు పస్తులుంటారు. అది, మా అమ్మకి యిష్టమే అయితే అలాగే దాని భూమి దానినే తీసుకోమనండి. అలాగే చెయ్యండి..." అని చెప్పి, ధారలుగా కారే కన్నీటిని తుడుచుకుంటూ అక్కడి నుంచి వెళ్లిపోయేడు సూర్యనారాయణ!

అయ్యవారు...ఓ క్షణం దాకా తేరుకోలేకపోయేరు. లచ్చయ్యతాత మాత్రం సూర్యనారాయణ స్థితికి కరుణతో కరిగిపోయేడు. సానుభూతిగా-

"...అదీ అసలు చిక్కు! పాపం...గుంటడు! కలిమిల పుట్టినాడు, కలిమిలే పెరిగేడు. లేమి కాలం వొచ్చేసరికి...బరువెత్తుకోవాల్సొచ్చిందాడికి. పాపం...ఆడికీ కష్టమే!" అన్నాడు.

"...ఆళ్ల అమ్మ యేటంటాదో?" పోలయ్యమామ-ఎండుగుల కోసం చూసే కాకిలా.. పలికి, కదిలేడు అక్కడ్నించి.

అయ్యవారికి–చంద్రమ్మ సమస్యకు ప్రత్యామ్నాయం దొరకలేదు. ఏమీ ఆలోచించలేక–మెదడంతా మొద్దుబారి పోయింది. లేచి, యింటివైపు నడిచేడు. లచ్చయ్యతాత–నెమ్మదిగా నాగావళి నదివైపు నడిచేడు.

అయ్యవారు యింటి కొచ్చేసరికి, కొడుకు మురళీ రేడియో పెట్టుకుని వింటూ, ఆనందంగా–

"....అన్ని సీట్లూ అపోజిషనోల్లే గెల్చారు. గవర్నమెంటు మారిపోద్ది. మరి, ఫర్లేదు. బియ్యం యిక కేజీ రెండ్రూరూపాయలకి దొరకుతాయి..." చెప్పాడు తండ్రితో!

ఆ మాట విన్న అయ్యవారికి–చిక్కుముడి విడినట్లన్పించింది ఒక్షణం! భూమికి ప్రత్యామ్నాయంగా....బియ్యం చవగ్గా దొరుకుతాయి? చిక్కుముడి విడిపోయినట్లేనా? నిజంగానా? భూమికి ప్రత్యామ్నాయం బియ్యమా? ఏదో ఎరుకలోకి వచ్చింది.

మనుషులూ, సంస్థలూ, ప్రభుత్వాలూ–ప్రత్యామ్నాయాల్ని వెదుకుతూ...కాలచక్రాన్ని కదిలిస్తుంటారు. ఆలోచనల్లో వున్నాడు అయ్యవారు.

"...అయ్యవోరుబావూ...బేగిరమ్మీ! చంద్రప్ప...పిలిస్తే పలక్కుంటంది." అని యెవరో ఆందోళనగా కేకలేసారు. గాభరాగా అయ్యవారూ, ఇంట్లోంచి అయ్యవారమ్మా పరుగెత్తుకు వెళ్లారు.

చంద్రమ్మ కనుగుడ్లు తేలేస్సి, లోకమ్మీద అనంత నిరసనను ప్రదర్శిస్తూ–నిశ్చలంగా... నులక మంచమ్మీద దీర్ఘనిద్ర తీస్తోంది.

ప్రత్యామ్నాయం...అవసరం లేదింక చంద్రమ్మకు–అనుకున్నాడు అయ్యవారు.

అయ్యవారమ్మ–"చెంద్రప్పా......" అని పిలుస్తూనే వుంది.

♦ ఆహ్వానం – జూన్, 1995 ♦

కథా నిలయం
శ్రీకాకుళం